NOTE CARACTERISTICE ALE CONCEPTULUI *SOLIDARITATE*

0. Status Quaestionis

În luna august a anului 1980 s-a născut la Gdansk, în şantierul naval, primul sindicat liber din ţările comuniste care s-a numit *Solidarnoş* (solidaritate). Naşterea lui a provocat un mare şoc şi o mişcare atât în Polonia cât şi în ţările vecine. A început o revoluţie paşnică care a durat până la sfârşitul anului 1989, răsturnând într-un fel sistemul comunist.

Această mişcare fiind paşnică, a costat totuşi multe vieţi umane. Cel mai cunoscut martiriu al ei este preotul catolic Jerzy Popieluszko al cărui proces de beatificare este în plină desfăşurare. În ultima predică din ajunul morţii sale, acest preot vorbea despre iertare.

În expunerea de faţă dorim să ne oprim asupra noţiunii *solidarităţii* prezentând etimologia, geneza şi dezvoltarea sa.

De ce această noţiune are un ecou atât de mare? Care este secretul şi puterea sa? Şi de ce astăzi putem observa uriaşele eforturi care pornesc din când în când chiar din sânul sindicatului liber *Solidarnoş* de a prăbuşi această mişcare şi această noţiune?

Platon, în faimoasa sa scrisoare a şaptea ne învaţă: *În fiecare lucru existent sunt trei elemente prin ajutorul cărora se realizează ştiinţa despre acel lucru; în al patrulea rând vine ştiinţa însăşi, iar ca al cincilea trebuie să punem "acel ce însuşi" care este obiect al cunoaşterii şi este cu adevărat existent. Primul element este numele, al doilea definiţia, al treilea imaginea, al patrulea ştiinţa (despre acel lucru).*[1]

[1] Platon, *Scrisori*, p. 102, Editura Iri, Bucureşti 1996, tr. şi note Ştefan Bezdechi. "Ethymologiquement, le mot est une déformation du mot «solidum» qui, chez les jurisconsultes romains, serait à designer l'obligation qui pesait sur les débiteurs, lorsque chacun d'eux était tenu pour le tout (in solidum)". *Vocabulaire technique et critique de la Philosophie*, par. A. Lalande, Presse Universitaire de France, Paris 1962, p. 1006.

Începem, deci, analiza cu numele.

1. Etimologia cuvântului solidaritate

Există opinia comună că termenul *solidaritate* s-a născut şi a fost teoretizat în contextul judiciar. Din punct de vedere etimologic, acest cuvânt provine din termenul latin «solidum». În limba tehnică a dreptului roman situaţia de faţă reprezenta o soluţie în care fiecare dintre datornici a fost responsabil pentru totalitatea datoriei.[2] *Responsabilitatea fiecăruia dintre co-datornici pentru totalitatea datoriei, coresponsabilitatea.* De aici a izvorât dictonul popular *Unul pentru toţi şi toţi pentru unu* care prezintă bine situaţia solidarităţii în sensul indicat mai sus. O altă forma al acestui dicton popular este: *Noi cu toţii suntem aşezaţi în aceeaşi corabie.*[3]

2. Definiţia descriptivă a termenului prin prisma genezei sale istorice

După Revoluţia franceză, conceptul «solidum» de natură juridică şi privată a intrat în domeniul public transformându-se în termenul «solidaritate» şi începea să fie folosit pentru a exprima legătura interpersonală şi moştenirea transmisă prin generaţiile precedente. A fost pus în strânsă relaţie cu una din cele trei lozinci principale ale Revoluţiei franceze, şi anume «fraternitate».[4]

[2] "*Solidum*, totalitate, mai ales suma întreag', capital. Marcus Tulius Cicero, *Pro Rabirio Postumo* 46; Quintus Horatius Flaccus, *Sermones* 2, 3, 240" în: *Dicţionar latin-polonez*, red. M. Plezia, PWN, Warszawa 1979, vol. V, p. 170.

[3] "Wir sitzen alle in einen Boot", *Solidarität*, în **Philosophisches Wörterbuch**, herausgegeben von Walter Brugger, Herder 967, p. 349.

[4] Cfr. E. Combi, E. Monti, *Fede cristiana e agire sociale*, Centro Ambrosiano 1994, p. 145.

Un mare merit în dezvoltarea şi popularizarea acestei noţiuni îl are tatăl pozitivismului francez A. Comte. El a definit două sensuri principale ale *solidarităţii:*

primul sens este caracteristica fiinţelor şi lucrurilor în aspectul relaţiilor reciproce dintre ele, şi anume: sunt unite în aşa fel încât ceea ce acţionează asupra unui lucru are repercursiunile sale asupra altor lucruri (ca de exemplu cum este în chimie legea vaselor comunicante).

al doilea sens semnifică o interdependenţă care există între generaţiile succesive dintr-o societate. Comte a exprimat această trăsatură cu următoarele cuvinte: *În orice fenomen social, mai ales în cel actual, predecesorii participă mai mult decât oamenii contemporani.*[5]

Solidaritatea, în primul sens, s-a dezvoltat şi s-a format ca şi concepţie socială care consideră societatea ca "o totalitate", dat fiind faptul unor strânse relaţii dintre membrii săi.

În schimb, în al doilea sens, concepţia solidarităţii, scoţând în evidenţă rolul şi importanţa predecesorilor în formarea civilizaţiei – de unde se naşte datoria noastră de mulţumire faţă de ei – a fost dezvoltată de către un politician şi gânditor francez, Louis Bourgeois.[6] El a introdus deosebirea dintre solidaritate ca un fapt şi solidaritatea ca o datorie. Numai atunci când este precizată prima, se poate vorbi de necesitatea morală a celei de-a doua.

În continuare această noţiune a fost dezvoltată din punct de vedere economic şi sociologic de către un iezuit german, Heinrich

[5] A. Comte, *Politique positive*, **Disc. Prelim.**, I 364 în *Vocabulaire technique et critique de la Philosophie*, de A.. Lalande, pp. 1006-1007.

[6] Politician francez nascut la Paris în 29 mai 1851, mort în Oger (Epernay) la 29 septembrie 1925. A primit premiul Nobel pentru pace în 1920. A fost un apostol si propagator al concepţiei solidaritaţii. Operele lui principale sunt: *La solidarité*, Paris 1899; *L'oeuvre de la Société des Nations*, Paris 1920-1923, cfr. *Enciclopedia Filosofica*, CSFdG, Firenze 1967, vol. I, p. 1036.

Pesch.[7] El a atentat o conciliere între individualism şi socialism, refuzând însă concepţia statului socialist. În gândirea sa, solidaritatea apare ca o datorie morală care izvorăşte din legea naturală. Datoria economiei este de a sluji bunătăţii materiale a oamenilor. Această bunătate trebuie să fie în acord cu binele comun şi să ramână în armonie cu cele mai înalte exigenţe culturale.

Primul Sfânt Părinte care a introdus această noţiune în documentele oficiale ale Bisericii este Pius al XII-lea. În prima sa enciclică, *Summi Pontificatus*, din 20 octombrie 1939, scria: *Printre multele erori care ţâşnesc din izvorul veninos al agnosticismului religios moral, dorim să atragem atenţia voastră, venerabili fraţi, mai ales asupra a doua dintre acestea, cum ar fi acelea care fac aproape imposibilă sau cel puţin precară şi incertă convieţuirea paşnică dintre popoare.*

Prima dintre aceste erori dăunătoare, răspândită în mod larg în zilele noastre, este uitarea acelei legi a solidarităţii şi carităţii umane care este spusă şi impusă de către comunitatea de origine şi de egalitatea naturii raţionale a tuturor oamenilor....[8]

3. Definiţia şi stiinţa solidarităţii

Chiar dacă Pius al XI-lea nu foloseşte termenul «solidaritate», se bazează totuşi pe concepţiile lui Heinrich Pesch în analiza lumii timpului său. Acest lucru este clar în enciclică *Quadragesimo Anno* care a fost scrisă pe data de 15 mai 1931. Prin documentul său Sfântul Părinte doreşte să comemoreze şi să cinstească documentul social de o mare importanţă care a fost enciclica *Rerum Novarum* a Sfântului Părinte Leon al XIII-lea. Din intenţia sa, el se ocupă de problemele sociale prezente în lumea timpului său pe care le

[7] Economist si sociolog german, iezuit, nascut în Colonia la 17 septembrie 1854, mort în Valkenburg la 1 aprilie 1926. Principala sa opera este: *Lehrbuch der nationalökonomie.*

[8] Pius al XII-lea, *Summi Pontificatus* 15, în **I documenti Sociali della Chiesa** : da Pio IX a Giovanni Paolo II , Massimo - Milano 1983, p. 384

evaluează din punctul de vedere al Bisericii Catolice. În analiză economico-socială subliniază existenţa şi dominarea în lume a celor două extreme: *Trebuie, cu orice preţ, să evităm două extreme, şi anume: prima ar fi individualismul spre care tinde un individ sau o societate care, fie că neagă caracterul social sau public al bunurilor, fie îl slăbeşte. A doua ar fi colectivismul spre care tinde cel care nu accepta sau slăbeşte caracterul individual al proprietăţii.* (QA, nr. 46). Aceste două extreme apar ca o consecinţă a relaţiei cu proprietatea privată. *Întotdeauna dreptul natural şi transmiterea prin moştenire a proprietăţii trebuie să rămână intangibile. Nici un stat nu poate distruge acest drept deoarece omul precede statul şi familia este, de fapt şi logic, înaintea statului. De aceea papii susţin că forma de exprimare a statului este de a fi unitate în diversitate. În ordinea rezultantă, după cum explica atât de bine Sfântul Thoma (46), a unităţii diverselor obiecte dispuse si orânduite în mod armonios, corpul social nu va ordonat decât numai dacă o veritabilă unitate îi leagă între ei, puternic, pe membrii care îl constituie.*[9]

Se introduce distincţia dintre dreptul proprietăţii private şi dintre dreptul de a o folosi. Dreptul proprietăţii îl au toţi; acest drept izvorăşte din însăşi natura omului. În schimb, dreptul folosirii se bazează pe principiul bunului comun care reglementează şi întemeiază binele societăţii. Prin urmare, societatea se bazează pe binele comun.

4. Învăţătura Sfântului Părinte Ioan Paul al II-lea despre solidaritate

Cel care a introdus din plin această concepţie a solidarităţii în documentele oficiale ale Bisericii şi foarte des face referire la ea este Sfântul Părinte Ioan Paul al II-lea. Această concepţie este

[9] Pius al XI-lea, *La restauration de l'ordre Social, "Quadragesimo Anno"*, Ed. Bonne Presse, 1960.

prezentă deja în activitatea sa pastorală, socială, filosofică şi teologică încă înainte ca să fie ales ca papă. În mod evident ea apare în principala sa operă filosofică *Persoană şi act.*

Concepţia societăţii se bazează pe principiul bunului comun. Tocmai în acest bun comun participă persoanele şi prin această participare ele se realizează pe sine însele. Modul acestei participări în binele comun, care conduce spre realizarea persoanei ca persoană, fiind «scufundată» în binele comun şi realizându-se pe sine însusi, este numit *solidaritate.* Solidaritatea este deci modul participării la binele comun care conduce pe de o parte spre realizarea însăşi a persoanei umane iar pe de altă parte a societăţii ca un organism social. Concepţia prezentată de către el preia tradiţia socială anterioară, însă schimbă accentele, şi anume scoate în evidenţă în mod deosebit caracterul personal, trecând de la caracterul obiectiv la cel personal. De aceea se subliniază necesitatea realizării persoanei umane prin binele comun. Omul, prin modul de a participa solidar la binele comun, realizează propria sa umanitate. De aceea societatea trebuie să se dezvolte pe baza comuniunii persoanelor (*communio personarum*) şi nu ca o masă impersonală.

Cu ocazia vizitei sale pastorale la Gdansk la 12 iunie 1983, Sfântul Părinte analiza fraza Sfântului Paul din Scrisoarea către Galateni: *Purtaţi-vă unii altora greutăţile* (Gal. 6,2); *Unii altora.* Omul nu este singur, trăieşte cu alţii, prin alţii şi pentru alţii. Toată existenţa umană are propriul său caracter comunitar şi propria sa dimensiune socială. Această dimensiune nu poate semnifica reducerea persoanei umane, a talentelor sale, a posibilităţilor sale şi a datoriilor sale. Tocmai din punct de vedere al comunităţii sociale, trebuie să fie garantat spaţiul pentru fiecare. De aceea una din cele mai importante datorii ale statului este crearea acestui spaţiu în aşa măsură încât fiecare să poată să se dezvolte pe sine însuşi, propria sa personalitate şi vocaţia sa. Spaţiul persoanei în

viaţa socială este de asemenea condiţia *sine qua non* a binelui comun.

Purtaţi-vă unii altora greutăţile. Această formulare a Sfântului Apostol Paul constituie o inspiraţie a relaţiilor umane şi a solidarităţii sociale. Solidaritatea înseamnă unul şi altul şi greutatea care este purtată împreună. Niciodată unul împotriva altuia şi niciodată greutatea dusă de unul singur fără ajutorul altora, deoarece lupta nu poate să fie mai puternică decât solidaritate.

5. Cum a apărut numele Solidarnoş (solidaritate) ca denumire a sindicatului liber?

Concepţia solidarităţii a luat amploare în momentul în care primul sindicat liber în blocul ţărilor comuniste a folosit această denumire pentru sine, fapt care a avut loc la Gdansk în august 1980. Analizând evenimentele, se observă clar că această denumire a fost introdusă printr-o deosebită coincidenţă, pentru că nu a fost gândită dinainte din partea celor care au pornit această mişcare. *Este un paradox ca pentru prima dată expresia greva solidarităţii a fost folosit de către directorul şantierului naval Gniech. «Greva solidarităţii » – această expresie a directorului a fost ca o acuzaţie. Deoarece dupa hotărâri, trebuia să discutăm şi să negociem numai problemele muncitorilor şantierului. De fapt "Solidaritatea" s-a născut în momentul în care greva muncitorilor din şantierul naval era pe terminate; muncitorii au obţinut ceea ce au cerut de la Guvern şi deja alte întreprinderi şi mari firme începeau greva ca semn al solidarităţii cu ei, iar la rândul lor aceste întreprinderi aveau nevoie de apărare. Toate aceste motive de ordin moral, adică dorinţa solidarităţii cu alţii, au făcut ca greva care în şantier era pe terminate, după cum am declarat sâmbătă dupa-amiază, neţinând cont de cuvântul meu, să ia o nouă fază. Într-adevăr acesta a fost un moment deosebit. Greva noastră s-a terminat a treia zi, sâmbătă după-amiază. Toate motivaţiile şi impulsul ei s-au epuizat. Însă în interiorul meu simţeam datoria de a susţine această lupta în continuare între nişte limite. A început o revoluţie care nu se folosea de anarhie, dar a fost o mişcare în care toate cererile şi motivaţiile au fost supuse evaluării publice. Eu însumi vroiam numai să exprim acest lucru.*[10]

6. Imaginea solidarităţii

Prima undă a grevei din luna august s-a terminat după împlinirea cererilor de către directorul şantierului naval. Însă începe în mod spontan a doua undă, aşa-numita *greva solidarităţii*. Numai această grevă a reuşit să conducă în consecinţă la tratativele cu reprezentanţii Guvernului. De aceea naşterea sindicatului liber, care a fost prima cerere a protestului, s-a unit cu denumirea *Solidaritatea*. Acest lucru a fost clar prezentat în primele pancarde ale *Solidarităţii* pe care literele acestui termen erau alcătuite din reprezentarea grafică a oamenilor care se ţineau împreună. Pancarda *Solidaritatea* apărea ca un grup al oamenilor mici care era de culoare roşie pe fond alb. Foarte repede, însă, din aceste persoane mici au rămas doar conturul literelor. A rămas cuvântul însă contextul s-a şters din memorie.

7. Concluzii

Trebuie să ne întoarcem la întrebările formulate în *Status Quaestionis*: De ce această noţiune are un ecou atât de mare? Care este secretul şi puterea sa? Si de ce astăzi putem observa uriaşele eforturi care pornesc chiar din sânul sindicatului liber *Solidarnoş* de a prăbuşi această mişcare şi această noţiune?

Se pare că concepţia solidarităţii este unită în mod esenţial cu caracterul dinamic al persoanei umane.

Solidaritatea, din natura sa, vorbeşte despre relaţia cu alţii şi în acelaşi timp precizează această relaţie. Este vorba despre relaţia

---

[10] Lech Walêsa, *Droga Nadziei (Drumul speranţei)*, Znak Kraków 1989, p. 135

care dezvoltă persoana, deci din rădăcina cuvântului izvorăşte precizarea că relaţia trebuie să fie bazată pe «solidum», solidum care în limba latină înseamnă globalitate, totalitate. Deci acţiunea solidară este atunci când se desfăşoară în dimensiunea totalităţii, pentru această totalitate este responsabilă şi în acelaşi timp conduce spre această totalitate.

Din esenţa sa, solidaritatea este relaţia cu alţii, adică relaţia eu – tu care tinde spre totalitate şi se exprimă prin acţiunea solidară.

Se pare că această globalitate este deja prezentă în punctul de pornire, adică înainte de a începe o acţiune. Fiind prezentă în esenţa fiinţei şi devenind şi realizându-se prin acţiune. Această globalitate este descoperită prin acţiune sau în subiectul care intră în relaţie. Deci elementul fundamental este subiectul sau relaţia cu alţii? Ce este fundamental în relaţia eu – tu? Dacă numai *eul*, atunci apare pericolul de a-i trata pe *tu* şi *ei* ca pe ceva de al doilea grad, tranzitiv; apare pericolul individualismului. Însă atunci când accentul este pus pe *tu* şi *ei*, *eul* poate să fie în poziţie secundară, apare pericolul colectivismului, al globalismului. Cum este posibil să evităm aceste două soluţii extreme?

Concepţia solidarităţii, având o lungă istorie şi dezvoltare, pare să exprime bine caracterul social al naturii umane. Caracterul acestuia nu se poate reduce la o totalitate abstractă, dimpotrivă totalitate: se realizează în componentele sale care o formează. Apare deci relaţia care a fost exprimată de către Sfântul Thoma în următoarele cuvinte: *Precum componentele şi totalitatea sunt într-un fel acelaşi lucru, tot astfel ceea ce aparţine globalităţii, aparţine şi componentelor.*[11]

[11] Cfr "Sicut pars et totum quodammodo sunt idem, ita id quod est totius, quodammodo est partis; et ita cum ex bonis communibus aliquid in singulos distribuitur, quilibet alliquo modo recipit quod suum est". STh II II, q. 61, a.1 ad 2. Citatul acesta este folosit de asemenea de catre Leon al XIII-lea, *Rerum Novarum*, n. 27.

Riassunto

Nella presente relazione ho voluto illutrare l'etimologia, la genesi e lo sviluppo della nozione *solidarietà*. Quindi etimologicamente la parola viene dal latino *solidum* che in termini popolari si tradurrebbe: uno per tutti e tutti per uno. Il concetto *solidarietà* ha una lunga storia e sembra di esprimere bene il carattere sociale della natura umana. Questa non si porre dure ad una totalità astratta ma ad una totalità che si realizza negli elementi componenti. Per dimostrare questo mi sono servito dall'espirenza del gruppo sindacale di Gdansk (Solidarnoş) e dal pensiero di San Tommaso e del Papa Giovanni Paolo II.

Pr. Tadeusz ROSTWOROWSKI, S.J.